

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון שעה, פרשת ויק"פ - החודש, תש"פ

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

תשובה

א. אם מקנה בקניין סודר שיחול הקנין לאחר שלושים יום, אם החזיר המוכר את הסודר לקונה לפני שלושים יום לא חל הקניין, ואם לא החזיר חל הקניין. ב. קניין סיטומתא מהני לאחר שלושים יום, אם נותן תקיעת כף שתחול החזקה לאחר שלושים יום. ג. קניין אודיתא מהני לאחר שלושים יום, באופן שאומר אני מודה שעשיתי קנין, באופן שיחול הקניין לאחר שלושים יום.

ביאור התשובה

א

קנין סודר לאחר זמן

המקור דאין קנין סודר לאחר ל'

בנדרים (מח, ב) אמר רב אשי דהקונה בקנין סודר לאחר שלושים יום לא מהני. דאיתא שם, שאחד הקנה בסודר את נכסיו לבנו שהיה רשע, כדי שיקנה אותם לבן בנו לאחר זמן, והש"ס נושא ונותן אם קני על מנת להקנות מהני, ואמר רב נחמן דמהני כמו סודר שהוא קני על מנת להקנות, דאינו יכול לתפוס את הסודר, וקונהו המוכר רק כדי להקנות על ידו את הדבר, ואמר ליה רב אשי דאינו דומה, "סודרא קני על מנת להקנות, וקני מן השתא, הלין ניכסין דהדין, לאימתי קני, לכי הוי בר בריה צורבא מרבנן, לכי הוה, הדר סודרא למריה" ע"כ. פירוש, סודר קונה המוכר להקנות עכשיו, אבל כאן הקנה נכסיו לבנו, שאם יהיה בן בנו צורבא מרבנן יקנהו לו, וכשיהיה בן בנו צורבא מרבנן, כבר יחזור הסודר לבעליו, היינו לבן הקונה.

מבואר שקנין סודר לא מהני אלא מעכשיו, וכן פסק המחבר בחושן משפט (קצה, ה) וז"ל "יש אומרים, שאין הקנין [פירוש: סודר] מועיל, אלא אם כן מקנה לו החפץ הנמכר או הניתן, מיד, אבל אם אמר לו הקונה: תקנה סודר, ותקנה חפצך לי לאחר שלשים, לא קנה, מפני שבשעה שיש לו לקנות, כבר החזיר הסודר לקונה" עכ"ל.

העולה מזה: אין קנין סודר מועיל, אלא אם מקנה לו החפץ מיד, אבל אם אמר לו הקונה למוכר, קנה את הסודר, ותקנה לי חפצך לאחר ל' יום לא קנה, שבשעה שיש לו לקנות, כבר החזיר המוכר את הסודר לקונה.

בדין מכירת חמץ בקניין לאחר זמן

ובו יבואר: א. מדוע קנין סודר לא מהני לאחר זמן. ב. הניח את הסודר ביד המוכר עד לשעת חלות הקנין לאחר ל' יום, האם מהני. ג. האם קנין סיטומתא מהני לאחר ל' יום. ד. מהו חלות קנין אודיתא, קנין או הודאת בעל דין. ה. האם מהני קנין אודיתא על דבר שאינו ברשותו. ו. האם מהני קנין אודיתא לאחר ל' יום. ז. באיזה אופן יחול קנין אודיתא לאחר ל' יום.

הקדמה

כדי להבין סימן זה ראוי להקדים הקדמה קצרה. דהנה, הקונה בכסף ואומר שיחול הקניין לאחר שלושים יום, יחול הקניין לאחר שלושים יום, כיון שיש שיעבוד של הכסף ביד המוכר, וחייב תמורת הכסף להקנות לקונה, לכן גם אן אומר שיחול לאחר שלושים יום, יחול הקניין. אבל בקניין סודר [חליפין], הקונה נותן למוכר סודר, שיקנה את הסודר, ותמורתו יקנה לו חפץ. ומנהג העולם, שמיד לאחר שקונהו, מחזיר המוכר לקונה את הסודר, לכן אין הקניין יחול לאחר שלושים יום, כיון שכבר אינו קיים. כמו כן שאר קנינים, אם אינם בעולם בזמן חלות הקניין, לא יחול הקניין לאחר זמן.

הנידון

"יש לנו מפעל גדול, ואנו מוכרים את החמץ לגוי לפני הפסח. כיון שקשה לעשות זאת בערב פסח, אנו עושים את הקנינים שבוע לפני פסח, ונפשי בשאלתי, האם אפשר לעשות את הקנינים דלהלן שבוע לפני פסח, ולומר שחלות הקניין יחול בעוד שבוע בערב פסח. ואלו הקנינים שאנו עושים כדי שיחולו בערב פסח: א. האם אפשר לעשות קנין עכשיו, ולומר שיחול קנין הסודר לאחר זמן, ולהניח את הסודר אצל המוכר, ורק בערב פסח לאחר שקניין יחול, המוכר יחזיר את הסודר, ובדרך זו אין חסרון שהסודר כבר חזר. ב. אנו עושים קנין סיטומתא, כמנהג הסוחרים לתת תקיעת כף ומזל וברכה להודיע על גמר דעת הקנין. האם מהני קנין זה שיחול רק לאחר שבוע, כיון שבמנהג המדינה לא קיים סוג כזה גמר מקח, וכשמותרים הצדדים לגמור את המקח, מיד נותנים תקיעת כף, ולא כדי שיחול לאחר זמן. ג. אנו עושים גם קנין אודיתא, האם יתכן שחלות הקנין יחול רק לאחר שבוע, אם המוכר מודה עכשיו, שבעוד שבוע זה יהיה של הקונה".

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ב

קנין סיטומתא לאחר זמן

שיטת הפתחי חושן

ויש להסתפק בקנין סיטומתא, דפסק המחבר בחושן משפט (רא, ב) דמהני, וז"ל "וכן כל דבר שנהגו התגרים לקנות בו, כגון על ידי שנותן הלוקח פרוטה למוכר, או על ידי שתוקע לו כפו, (או במקום שנוהגים הסוחרים שמוסרים לקונה המפתח) (הגהות מיימוני פ"ז דמכירה), וכן כל כיוצא בזה" עכ"ל, האם מהני לאחר שלושים יום. דהנה בזמנינו בכל מקח מקח נותנם יד ואומרים 'מזל וברכה' והוא גמר דעת לקנות, ויש לעיין האם מהני אם אומר שחלות הקנין יהיה לאחר שלושים יום.

וכבר עמד בזה בפתחי חושן (חלק ח, קניינים, הערה ד) וז"ל "ולא מצאתי אם קנין סיטומתא מועיל לאחר ל', ומסברא נראה שאם הסיטומתא הוא רושם, והרושם קיים, הרי זה כשטר או כסף והם בעין, אבל סיטומתא כעין תקיעת כף דמיא יותר לקנין סודר ומשיכה, שאינו מועיל לאחר זמן" עכ"ל.

הנה הפתחי חושן משהו קנין סיטומתא לדיני חז"ל, לפיכך פסק שאם הסיטומתא הוא רושם, כיון שהרושם קיים לאחר שלושים יום, מועיל קנין סיטומתא אפילו אם רושם עכשיו ואומר שיחול הקנין לאחר שלושים, כיון שבשעת חלות הקנין הרושם קיים, אבל קנין סיטומתא שהוא בתקיעת כף, אינו יכול לחול אלא בשעת תקיעת הכף, אבל לאחר זמן לא יחול כיון שכבר אין תקיעת כף.

ולעניות דעתי אין להשוות קנין סיטומתא לקנין כסף, דבסיטומתא הכל הוא מנהג המדינה, ואם אין מנהג המדינה בלאחר שלושים יום לא הוי קנין סיטומתא. וצריך לברר במנהג המדינה. וכפי ששמענו אין מנהג מדינה של תקיעת כף שיחול לאחר ל' יום, ולכאורה לעולם לא הוי קנין אם אינו קונה מעכשיו, אפילו אם עושה רושם וכדו' שקיים לאחר שלושים.

העולה מזה: לפתחי חושן, קנין סיטומתא, אם נהגו ברושם, מהני לעשות עכשיו שיחול רק לאחר שלושים יום, אבל אם נהגו בדיבור בלבד, לא מהני שיחול לאחר ל' יום. ולעניות דעתי, הכל הולך אחר מנהג המדינה.

הנראה לעניות דעתי בזה

ונראה לעניות דעתי בזה, דהנה במנהג המדינה וערכאות לא קיים כלל עניני קניינים, והם קונים ומקנים רק על פי גמר דעת בחוזה בעל פה

הניחו את הסודר ביד המוכר עד לאחר שלושים יום

ויש לחקור, מה הדין באופן שהניח הקונה את הסודר ביד המוכר עד לשעה שמקנה המוכר לקונה את הדבר הנמכר. האם באופן זה שהסודר לא חזר אל הקונה יש קנין לאחר זמן, או דלמא לא שניא, וכתב בזה בפתחי חושן (חלק ח, קניינים, פרק ז, הערה כט), וז"ל "ויש לעיין, כשלא החזיר הסודר. ומסברא נראה, דכיון שמן הדין יכול להחזיר, גם אם לא החזירו כהחזירו דמי, שהרי אינו עושה מעשה קנין במה שהוא בידו, ומה שאמרו 'הדרא סודר למאריה', לאו דוקא הוא" עכ"ל, הנה פשיטא ליה שלא מהני, כיון שקנין סודר אינו עושה מעשה קנין כקנין דמים, דבקניין כסף שיעבוד המעות הוא עיקר, לכן אם נותן מעות והם ביד המוכר, יחול גם לאחר זמן כיון שהם בידו, אבל קנין סודר הוא סוג קנין אחר, דהגבהת הסודר היא כדי להקנות על גבה, וכיון שמן הדין יכול להחזיר, לא יחול הקנין לאחר זמן.

אבל מביא לאחר מכן את דברי הנודע ביהודה (תניינא, חושן משפט, סימן מז) וז"ל "ועוד אפילו נימא שהקנתה לו בחליפין לחוד בלי שטר, מכל מקום, מאן ימר שהקנתה לו בסודר שסתמא מחזירתו, שמא נתן לה בנה אז כלי כל דהו לקנות בו, ונשאר בידה, ואז אפילו נאבד אחר כך ממנה, מכל מקום, כיון שנתבטלה המתנה צריכה לשלם החפץ, חשוב כאלו הוא בעין, כמבואר ביבמות דף צ"ג ע"א בתוס' בד"ה קנוי לך לענין קנין כסף לאחר שלשים יום אפילו נתאכלו המעות חשוב כאילו הוא בעין, וכן מבואר בב"ב בח"מ בסוף סי' קצ"ז" עכ"ל, הנה פשיטא ליה דמהני אם מניח הכלי ביד המוכר, דדינו כקנין כסף שיש שיעבוד עליו כל זמן שהכסף בידו, והא הדין בסודר שלא החזיר, והמהרש"ם בספרו משפט שלום (שם) מביאו להלכה בלא פקפוק.

ובאמת לא זכיתי להבין דברי הפתחי חושן בזה, הן בגמרא והן בסברא. בגמרא, דלשון הגמרא מוכח שאמרו "הדר סודר למריה", דדוקא בהדר סודר למריה לא הוי קנין לאחר זמן, ובסברא גם כן נראה כן, דכל זמן שמונת הסודר ביד המוכר וחייב להחזירו לקונה, יכול להקנות על גביו, ולא במעשה גרידא של הגבהת הסודר חל קנין סודר. דנאמר שלאחר זמן לא יועיל, אלא בהקנתה הסודר שיהיה ברשותו של המוכר, יכול למכור על גביו כל זמן שהסודר בידו. וכיון שלשון הגמרא משמע כן, והנודע ביהודה והמהרש"ם אינם מסתפקים בזה, והם עמודי העולם, אין ספק דהלכה כוותיהו, וחל הקנין אם מניח הסודר ביד המוכר עד לאחר שלושים יום.

העולה מזה: הניח הסודר ביד המוכר, שיקנה בו את החפץ לקונה לאחר שלושים יום, ולאחר מכן יחזיר לו, מהני.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ובאמת נחלקו כבר בגדר קנין הודאה, דבקצות החושן (קצד, ג) כתב דהוא קנין, ולא מהני לדבר שאינו ברשותו, אבל בחזון איש כתב דאינו קנין, ומהני לדבר שאינו ברשותו. דז"ל החזון איש (בבא קמא יח, ו) "נראה, דהודאה מהני אפילו בדבר שאינו ברשותו, דהודאה אינו קנין, אלא כח הדין לדון על פי הודאתו כל שאינו חב לאחרים אלא לעצמו, וממילא כל התוצאות קובע הדין כפי הודאתו, וזהו שקראוהו הפוסקים קנין אודיתא, ואם כן הדין נותן, דמהני אפילו בדבר שאינו ברשותו. והראוני שכן הוא בהדיא ברמ"ה בבא בתרא קמט א בסוגיא דשכיב מרע שהודה. ועיין עוד רמ"ה שם קמט א בהא שאמרו מלתא דליתא בבריא ליתא בשכיב מרע [ובקצות החושן קצד, סק"ב לא כתב כן]" עכ"ל [והוא טעות סופר דבקצות החושן הוא בס"ק ג].

העולה מזה: לקצות החושן קנין אודיתא הוא קנין ככל הקנינים, ולא מהני להקנות בו דבר שאינו ברשותו, ולפי החזון איש אינו קנין, אלא שנוהגים על פי הודאתו, ולכן מהני אפילו על דבר שאינו ברשותו.

בחזון איש מפורש דלא מהני לאחר ל' יום

והנה אף על פי שהחזון איש סובר שקנין אודיתא אינו הודאה, אלא שאנו דנין על פי הודאתו, מכל מקום פשיטא ליה להלן (שם) שלא מהני קנין אודיתא לאחר ל' יום, שכתב שם בסיום דבריו, וז"ל "ונראה, דאין מועילה הודאה אלא אם אומר סתם, אבל אם יאמר שיחול קנין אודיתא לאחר ל' יום לאו כלום הוא, שאין כאן הודאה, ואם הודאה אין כאן, קנין אין כאן" עכ"ל.

וממה שכתב "ואם הודאה אין כאן קנין אין כאן, משמע להפך, דדוקא לשיטתו, דהוא מדין הודאה בלבד לא מהני, כיון שאינו מודה עכשיו, רק אומר שתחול הודאה לאחר ל' יום, לאו הודאה, ולכן קנין אין כאן, כיון שהודאה אינה קניין שיכול לומר שתחול לאחר זמן, אלא הוא כח הדין לנהוג על פי הודאתו, לכן לא שייך לחלק את ההודאה ולומר שתחול לאחר זמן, שאם אינו מודה עכשיו, גם אינו מקנה לאחר זמן, דהודאה אינה קניין.

ומשמע, אבל לקצות החושן דהוא קנין, אפשר אולי לומר שכן יחול ההודאה לאחר ל' יום, ולכן דקדק לומר שאומר "שיחול קנין הודאה לאחר ל'", אבל סתם הודאה אין לה שום משמעות לומר אני מודה לאחר ל' יום שיהיה של אחר, דאין זו הודאה כלל, אבל מטעם קנין הוה אמינא דמהני, קא משמע לן דכיון דאין זה הודאה, ממילא גם קנין אינו, אבל מכל מקום לקצות החושן דהודאה קנין היא, אפשר דמהני לאחר ל' יום.

או בחוזה בכתב, וכן תקיעת כף ומזל וברכה הוי כחוזה בעל פה על גמר העיסקה, לכן לא שייך כלל לדון במנהגם על חלות קנין לאחר ל' יום, דאינו קיים אצלם כלל קנין.

אבל מכל מקום התחייבות לקנין יש להם, וכן חוזה עם פרטים יש להם, לכן, אם קונה אחד מחבירו רכב וכדו' ואומר לו בעל פה, "שהחזקה" יתן לו ברכב רק בעוד שבוע, וסוגרים ביניהם כל פרטי העיסקה, ונותנים יד ואומרים מזל וברכה, בודאי הוי גמר העברת בעלות בניהם, אלא שהחזקה תתחיל בעוד שבוע, וזה נראה לי פשוט וברור.

ולפי זה אם מוכר חמץ לגוי בתקיעת כף לאחר פסיקת דמים, ומפרט שתאריך "החזקה" יהיה בעוד שבוע בערב פסח, ללא ספק יחול קנין סיטומתא גם בדינינו, שמעכשיו חייב המוכר למכור לגוי בעוד שבוע, ולתת לו את החזקה בערב פסח, וחלות הקנין והבעלות של הגוי יהיה בעוד שבוע בערב פסח, ובזה בודאי יש מנהג המדינה.

העולה מזה: לעניות דעתי, אפילו שאין סיטומתא לאחר ל' יום, אבל יש תאריך לחזקה של המקח במנהג המדינה, ואם עושה קנין סיטומתא היום, ומפרט שתאריך החזקה יהיה בעוד שבוע, מהני.

ג

קנין אודיתא לאחר ל' יום

גדר קנין הודאה ונפקא מינה

הנה בקצות החושן (קצד, ג) האריך להוכיח דקנין הודאה מהני בכל אופן, אפילו מהתורה, בין לענין ממון ובין לענין איסורים, בין בבריא ובין בשכיב מרע, ודחה שיטות החולקים דלא מהני אלא בבריא ולא מהני אלא מדרבנן. ויש לחקור, האם מהני קנין הודאה לאחר ל' יום, דיאמר אני מודה שלאחר ל' יום החמץ שייך לגוי, האם מהני.

ולכאורה יש לחקור מהו גדר קנין אודיתא, האם הוא קנין ככל הקנינים, או שאינו קנין כלל, אלא שאנו נוהגים על פי הודאתו, דאם הודאה הוא קנין ממש, כיון שלאחר ל' אינו עושה קנין, איך יחול הקנין לאחר ל' יום, אבל אם הוא הנהגה שאנו נוהגים על פיו, אפשר דמהני.

וספק זה הוא גם לענין להקנות דבר שאינו ברשותו, דאם הוא קנין, אינו יכול להקנות דבר שאינו ברשותו, אבל אם הוא הודאה אפילו שאין הדבר ברשותו מהני הודאה.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

דינים העולים:

- א. אין קנין סודר מועיל, אלא אם מקנה לו החפץ מיד, אבל אם אמר לו הקונה למוכר, קנה את הסודר, ותקנה לי חפצך לאחר ל' יום לא קנה, שבשעה שיש לו לקנות, כבר החזיר המוכר את הסודר לקונה.
- ב. הניח הסודר ביד המוכר, שיקנה בו את החפץ לקונה לאחר שלושים יום, ולאחר מכן יחזיר לו, מהני.
- ג. לפתחי חושן, קנין סיטומתא, אם נהגו ברושם, מהני לעשות עכשיו שיחול רק לאחר שלושים יום, אבל אם נהגו בדיבור בלבד, לא מהני שיחול לאחר ל' יום. ולעניות דעתי, הכל הולך אחר מנהג המדינה.
- ד. לעניות דעתי, אפילו שאין סיטומתא לאחר ל' יום, אבל יש תאריך לחזקה של המקח במנהג המדינה, ואם עושה קנין סיטומתא היום, ומפרט שתאריך החזקה יהיה בעוד שבוע, מהני.
- ה. לקצות החושן קנין אודיתא הוא קנין ככל הקנינים, ולא מהני להקנות בו דבר שאינו ברשותו, ולפי החזון איש אינו קנין, אלא שנוהגים על פי הודאתו, ולכן מהני אפילו על דבר שאינו ברשותו.
- ו. החזון איש כתב, שאם אומר שיחול קנין הודאה לאחר ל' יום לא מהני, אף על פי שאומר לשון קנין, דכיון שאינו מודה עכשיו, לאו הודאה היא, ואם הודאה אין כאן, קנין אין כאן. אבל לשיטת קצות החושן יש להסתפק, אם מהני לאחר ל' יום.
- ז. אם מודה שעשו קנין המועיל על פי תורה באופן שיחול לאחר ל' יום, הוי הודאה גמורה שיחול הקנין מדין הודאה רק לאחר ל' יום, ודוקא באופן שאומר סתם "אני מודה שהחפץ של פלוני, ויחול הקנין לאחר ל' יום" לא מהני, אבל באופן המבואר פשיטא דמהני.

העולה מזה: החזון איש כתב, שאם אומר שיחול קנין הודאה לאחר ל' יום לא מהני, אף על פי שאומר לשון קנין, דכיון שאינו מודה עכשיו, לאו הודאה היא, ואם הודאה אין כאן, קנין אין כאן. אבל לשיטת קצות החושן יש להסתפק, אם מהני לאחר ל' יום.

הנראה לעניות דעתי בזה

ומכל מקום נראה לעניות דעתי בזה, דאם נדקדק בלשון החזון איש נראה, דכתב דינו באומר "שיחול קנין אודיתא לאחר ל' יום", דבאופן זה אין זה הודאה ואין זה קנין, אבל מכל מקום בדרך אחרת יש אפשרות שיחול קנין הודאה לאחר ל' יום, כגון שאומר "אני מודה שעשיתי קנין המועיל על פי תורה, באופן שיחול לאחר ל' יום".

ויש לנו ראייה גדולה לזה, דהנה כתב המחבר (חושן משפט רז, יח) וז"ל "שטר שכתוב בו: אם לא יפרע לזמן פלוני שיתחייב כך וכך ממון, וכתוב בסוף השטר: דלא כאסמכתא ודלא וכו', אין זה מוציא מדידי אסמכתא, ולא קנה. (וכן נראה לדון, אף על גב דיש חולקין, המוציא מחבירו עליו הראיה)" עכ"ל. מבואר דלשון "דלא כאסמכתא לא מהני.

וכתב בטורי זהב (שם, סעיף יח) וז"ל "אין זה מוציא כו'. נראה לי, דדוקא בלשון זה הוי אסמכתא, דמשמע שיש כאן אסמכתא, אבל אני גמתי והקניתי, שכן מורה כ"ף הדמיון דר"ל שאין קנין זה דומה לאסמכתא דבשאר מקומות, אבל אם כתוב בלשון זה, 'ושטר זה נעשה בענין שאין בו אסמכתא', מהני שפיר, שמודה שלא היה שם אסמכתא כלל, דהיינו שנעשה בב"ד חשוב, והודאת בעל דין כק' עדים דמי, ודבר זה עדיף ממי שצויה לכתוב שטר חוב דבסעיף ט"ו, כן נלע"ד ברור" עכ"ל, הנה מבואר דכל עניני הודאה מהני להלכה.

אם כן פשיטא דבנידון דידן, אם מודה שעשו קנין המועיל על פי תורה באופן שיחול לאחר ל' יום, הוי הודאה גמורה שיחול הקנין מדין הודאה רק לאחר ל' יום, ודוקא באופן שאומר סתם "אני מודה שהחפץ של פלוני, ויחול הקנין לאחר ל' יום" לא מהני, אבל באופן המבואר פשיטא דמהני.

העולה מזה: אם מודה שעשו קנין המועיל על פי תורה באופן שיחול לאחר ל' יום, הוי הודאה גמורה שיחול הקנין מדין הודאה רק לאחר ל' יום, ודוקא באופן שאומר סתם "אני מודה שהחפץ של פלוני ויחול הקנין לאחר ל' יום" לא מהני, אבל באופן המבואר פשיטא דמהני.

